

УДК 94(477)316.614.5:316.4.063.7»192»

С.В. Даниленко

ШКОЛА В. ДУРДУКІВСЬКОГО В 1920-х РОКАХ

Розкривається діяльність Першої української гімназії імені Т.Г. Шевченка, акцентується на особливостях її кадрового складу, ідейної та науково-педагогічної спрямованості. Привернута увага до трагічної долі багатьох її вчителів та учнів в умовах окупаційного радянського режиму.

Ключові слова: школа, українська інтелігенція, національне виховання, радянський режим, Перша українська гімназія ім. Т.Г.Шевченка, репресії.

Про репресії в умовах радянської окупації України написано багато, в тому числі й про цілі інституції, структури, які були розгромлені в 1920–1930-ті рр. [1]. Однак про зруйновану радянською владою першу в національній державі гімназію імені Т.Г. Шевченка, про репресії проти її вчителів та учнів досліджень бракує. Цій темі і присвячена стаття.

В ході революційних подій 1917 р. учительство України за підтримки широкої громадськості розпочало активну роботу зі створення національної школи. В Києві проводилися наради українських діячів, засновувались окремі комісії, які виробляли проекти організації української школи. Центром таких зборів і засідань був український клуб «Родина». Цей клуб було організовано в Києві у 1915 р. з ініціативи Людмили Михайлівни Старицької-Черняхівської та Любові Миколаївни Шульгіної. В його роботі брали участь Михайло Старицький, Василь Королів-Старий, Володимир Петрушевський та ін. При клубі було організовано госпіталь для поранених вояків-українців, про яких тут піклувались, вчили української грамоти, читали їм українські книжки.

В результаті революції в російському уряді відбулися значні зміни. Міністерство освіти очолив ліберал П. Ігнат'єв. «Створились обставини, при яких ми могли сподіватися мати змогу відкрити українську середню школу в Києві», – згадувала Надія Шульгіна-Іщук [2, с. 558]. Тоді в клубі «Родина», за ініціативою відомого громадського діяча і педагога Івана Матвійовича Стешенка, відбулася нарада українських педагогів, на якій обговорювалося питання про початок підготовчої роботи для створення українських шкіл по всій Україні. На цій нараді було створено Педагогічні Комісії для різних шкільних предметів з метою опрацювання програм.

Головним питанням, яке обговорювалось в екстреному порядку, було питання відкриття українських народних шкіл, гімназій і університетів. У цих нарадах брали участь П. Холодний, В. Дурдуківський, А. Лещенко, В. Прокопович, Й. Гермайзе, С. Постернак, О. Дорошкевич, Т. Сушицький, К. Буханівська, С. Солохненко. Було вирішено з нового шкільного року перевести всі початкові школи на селі на українську мову викладання, в Києві українізувати низку початкових і вищих початкових шкіл. Дехто з радикально налаштованих членів наради вимагав негайно перетворити кілька російських гімназій в українські, екстрено українізувати їх, в університеті з нового академічного року розпочати читати лекції українською мовою. Та труднощі полягали в тому, що ні середні школи, ані університет не мали відповідних підручників, потрібних кадрів викладачів. Після довгих суперечок було вирішено відкрити поки що одну, Першу українську гімназію імені Т.Г. Шевченка.

На початку 1917 р. було створено Українське Товариство шкільної освіти, куди офіційно ввійшли Педагогічні Комісії.

Першу українську гімназію було урочисто відкрито 18 березня 1917 р. Першим директором став Петро Іванович Холодний, який до того був професором фізики в Політехнічному Інституті і директором Комерційної школи в Києві. До складу вчителів входили В. Дурдуківський, К. Буханівська, Н. Шульгіна, Л. Чикаленко, П. Погорілко, О. Стешенко, С. Русова. Гімназія спочатку розташовувалась у приміщенні приватної російської жіночої гімназії А.В. Жекуліної по вулиці Львівській, 27 і працювала у другу зміну. Згодом вона перемістилась до одного з приміщень на Львівській площі, а потім – до приміщення колишньої амбулаторії лікарні при Покровському монастирі [3].

В Першій українській гімназії спільно навчались хлопці й дівчата. За один рік кількість учнів зросла з 80 до 174 осіб (108 хлопців і 66 дівчат). За соціальним станом це були діти селян

(43 особи), інтелігенції (35 осіб), міщан (20 осіб), біженців (70 осіб). З початком 1918/19 навчального року в гімназії навчалося вже понад 200 учнів [4, с. 152]. Перша українська гімназія мала шість класів. Викладались: Закон Божий, українська мова, історія та географія України, російська мова, природознавство, математичні науки, французька мова, малювання, чистопис, спів, гімнастика [5, с. 14]. Вивчалась в гімназії і німецька мова, і латинська.

Петро Іванович Холодний створив у Першій українській гімназії здоровий клімат, але був її директором недовго. У жовтні 1917 р. він зайнявся організацією українського шкільництва в державному масштабі, а посаду директора Першої української гімназії ім. Т.Г. Шевченка обійняв Володимир Федорович Дурдуківський, викладаючи в ній українську мову і літературу. «В.Ф. Дурдуківський, ставши директором нашої гімназії, також зумів створити дуже добрі відносини; учні його дуже шанували і любили», – згадувала потім Надія Шульгина-Ішук, донька вчительки гімназії Любові Миколаївни Шульгиної, яка працювала в гімназії до 1922 р. [2, с. 560]. Про В. Дурдуківського згадував і випускник гімназії Ю. Юркевич: «Директором школи і, безперечно, її душею був Володимир Хведорович Дурдуківський. Педагог великого таланту і великої душі, він усього себе віддавав школі. Був він не одружений, школа була його єдиною родиною» [6, с. 118]. Крім школи, Володимир Федорович активно працював в Українському товаристві шкільної освіти, «Просвіті», Українській академії наук, шкільній комісії, спеціальній комісії з підручників для початкової школи при Міністерстві освіти УНР. На першому всеукраїнському учительському з'їзді у квітні 1917 р. він виступив з доповіддю «Про складання кадрів учителів», у складі спеціальної комісії брав участь у розробці «Проекту єдиної школи на Україні».

В роки становлення Гімназії перед її директором В.Ф. Дурдуківським постали не тільки питання, якою бути українській школі, яких форм повинно набути національне навчання та виховання, а й суто господарські проблеми. Ситуація була складною, адже це був період визвольних змагань, коли одна влада змінювала іншу, і не можна було нічого передбачити наперед. «Багато важких хвилин довелося зазнати школі на початку її існування... Уряд Скоропадського ганяв школу по всьому місту, не даючи їй приміщення. «Висока» Директорія, хоч як хвалилася своєю допомогою українській культурі, не дуже то допомагала першій на Україні школі. А денікінці просто вели на скасування школи. Відома комісія в справі боротьби з українською культурою на чолі з бароном фон-Борделіусом провадила в школі труси й саме вже заходжувалася цілком ліквідувати школу, коли багнети Червоної Армії викинули з Києва усю контрреволюційну навалу й заклали підвалини нового життя», – так писав журнал «Радянська освіта» у 1926 р. [7, с. 56].

Гімназія А. Жекуліної, в якій розташовувалася в перший рік існування школа В. Дурдуківського, вважалась на той час однією з кращих у Києві. Вона призначалася для дітей київських багатіїв. В українській гімназії на початку вчилися тільки босі, напівроздягнені, голодні й холодні діти з різних притулків для біженців. Зрозуміло, що на початку роботи ставлення до української гімназії було обережне і навіть насторожене. Та невдовзі А. Жекуліна, та й більшість її вчителів, побачивши, що справа в українській гімназії поставлена добре, вчителі працюють старанно, а діти, хоч босі й роздягнені, але поводяться як справжні, виховані учні, змінили своє ставлення, стали навіть уважні і прихильні.

Весною 1918 р. Володимиру Федоровичу пообіцяли виділити з нового навчального року окреме приміщення для гімназії. Він почав пошуки помешкання, яке б найкращим чином підходило для дітей, і нарешті зупинив свій вибір на приміщенні амбулаторії в Покровському монастирі, яке давно вже пустувало. Та політична ситуація в країні змінилась, до влади прийшов уряд П. Скоропадського, і хоча сам уряд не був проти утворення українських шкіл, боротьбу за отримання окремого приміщення необхідно було розпочинати спочатку. В. Дурдуківський писав: «...для здобуття цього приміщення я зробив сто одну візиту до різного начальства, до різних представників влади, починаючи з найменших і кінчаючи найвищими... Тепер як пригадую все це, то дивно й страшно мені стає, питаю самого себе, де бралися в мене сили й енергія, де бралася в мене сміливість, рішучість, я ж бо звичайно такий не рішучий, такий боязкий. Єдина відповідь: тоді ще я був значно молодший і дужчий – я без краю був відданий своїй школі й дітям, для школи й для дітей я йшов на всякі, найтяжчі жертви» [8, арк. 31]. Та врешті-решт для гімназії знайшли приміщення, й вона розпочала в ньому свою роботу.

В перший рік навчання кожен шкільний день починався із виконання усіма класами хором молитов «Отче наш» і «Царю небесний утішителю» під керівництвом вчителя співів Пили-

па Омеляновича Козицького. Коли часи змінилися – ікони було знято, молитви відмінено, а зал прикрасила чудова колекція українських килимів, подарованих батьками учнів школи. У залі, коридорах та класах висіло на стінах безліч плакатів, виконаних учнями, з шевченківськими цитатами – «Учіться, брати мої», «В своїй хаті – своя правда, і сила, і воля» та іншими, і велика кількість портретів Т.Г. Шевченка [6, с. 116–117]. Почалося дійсне становлення Першої української гімназії, яку часто просто називали гімназією В. Дурдуківського.

В гімназії зібралися кращі українські педагогічні сили, відомі вчені, громадські діячі. Українська громадськість Києва сприяла школі у всьому. Викладання тут вважалось почесною громадською роботою, і це було однією з причин гарного складу педагогів. Серед них був майбутній митрополит УАГКЦ Василь Липківський, який певний час викладав тут релігію. Історію викладав В'ячеслав Прокопович, а потім – Йосип Гермайзе; математику – Надія Шульгина-Ішук, Вадим Шарко і Омелян Гнатевич; природознавство – Левко Чикаленко, пізніше – Володимир Вовчанівський; географію – Олександр Гребенецький; латинську мову – Катерина Лазаревська, потім – Освальд Бургардт (Юрій Клен) і С. Гочаров; французьку мову – Софія Русова, потім – Марія Прохорова; спів – Пилип Козицький; малювання – Юхим Михайлів, потім – Юрій Павлович; хореографію – Марія Юркевич, а музику – дочка Миколи Лисенка Мар'яна. Молодший підготовчий клас вела Любов Миколаївна Шульгина, згодом – Юрій Трезвінський; старший підготовчий клас – Юрій Слуцький. Українську мову і літературу викладав В.Ф. Дурдуківський, деякий час – Леонід Білецький.

Гімназію часто відвідували відомі люди з київського культурного кола. Гостями на шкільних концертах та виставах неодноразово були М. Грушевський, С. Єфремов, композитор Л. Ревуцький, літератори М. Грінченко, А. Ніковський, М. Зеров.

З часом змінювався склад учнів. Дітей-сиріт, що склали переважну більшість учнів у перший рік роботи гімназії, згодом залишилося не дуже багато, близько сімдесяти чоловік. Переважну більшість склали діти української інтелігенції: співробітників ВУАН, професорів вищих навчальних закладів, учителів, кооператорів, духівництва, різних службовців. З кожним роком до школи надходило все більше заяв від батьків, які хотіли, щоб їх діти навчалися у гімназії В. Дурдуківського.

Перша українська гімназія протягом усього свого існування за головну мету ставила виховання національної свідомості учнів, а її директор Володимир Федорович Дурдуківський робив усе можливе, щоб національне виховання в школі було поставлено на високому рівні. В гімназії була організована і працювала так звана шкільна група, в роботі якої брали участь найвпливовіші своїм педагогічним і науковим авторитетом молоді вчителі (Й. Гермайзе, М. Прохорова, Н. Токаревська) та педагоги старшого віку (О. Гребенецький, В. Дурдуківський, Л. Ілляшенко) – давні працівники школи, активісти шкільних і загальноміських педагогічних об'єднань, здатні провадити самостійну науково-дослідну роботу, робити наукові доповіді й писати статті.

Така ситуація призводила до того, що група фактично керувала школою, спрямовувала всю її роботу. Відповідно до своїх поглядів вона тлумачила і трактувала науковий програмний матеріал, його певне ідеологічне спрямування – звичайно, в межах, можливих за умов радянської школи з її суворими вимогами щодо змісту й напрямку шкільної роботи. Взяти хоча б такі факти, як висвітлення постаті Т.Г. Шевченка, історичної ролі козацтва та гетьманства тощо. Вони давали можливість здійснювати відповідний вплив на дітей, виховувати їх у національному дусі. Увага учнів зосереджувалась на наукових фактах та історичних і наукових моментах, важливих для національного виховання.

Щороку, наприклад, у школі значно більше, ніж того вимагали офіційні програми, відводилось місця й часу для вивчення тем, пов'язаних з Т.Г. Шевченком, Кирило-Мефодіївським братством, дореволюційним народницьким напрямком у літературі. Ці й подібні питання широко розглядались в дитячих доповідях, з приводу них проводились цікаві дебати. Внаслідок такої роботи Т.Г. Шевченко, наприклад, поставав перед учнями не суто пролетарським поетом, борцем за визволення покріпаченого селянства, а поетом-борцем за національне визволення України, національним пророком. В.Ф. Дурдуківський навіть склав окрему книгу з творами Т.Г. Шевченка, підібраними спеціально для кожного класу для ознайомлення і декламації. Як згадує одна з випускниць «школи Дурдуківського», москвичка Наталя Левитська, «Володимир Федорович не раз звертався до творів і біографії Т. Шевченка; в кожній родині вдома був «Кобзар», його знали і любили дорослі й діти» [9, с. 221].

Велике значення для впливу на дітей мала також організація відповідних читань. Дітям рекомендувались для читання книжки, що сприяли їхньому національному визріванню й розвитку. Хоча в шкільній бібліотеці таких книжок було дуже мало, але їх рекомендували учням, і діти діставали їх в інших книгозбірнях або за допомогою своїх батьків. Так, учні читали історичні статті М. Костомарова, літературно-критичні роботи С. Єфремова, книжки М. Грушевського та Б. Грінченка.

Чималу роботу в плані національного виховання проводили клубні гуртки, що працювали в гімназії. Ці самоосвітні об'єднання було організовано з ініціативи учнів і учителів-предметників гімназії. Володимир Федорович Дурдуківський вів літературний і драматичний гуртки. Драматичний гурток, працюючи зі старшими учнями, систематично знайомив їх з цікавими в національному плані драматичними творами І. Тобілевича, М. Кропивницького, Лесі Українки. В цих гуртках обговорювали різні твори, готували вистави, інсценування, декламування віршів. В організації вечорів і вистав активну участь брала Марія Павлівна Юркевич. У зв'язку з обговоренням літературних творів улаштовувались «літературні суди» з «суддями», «прокурором» і «адвокатом».

В гімназії дітям прищеплювали любов до рідних українських мотивів у малярстві, музиці, хореографії. Стало доброю традицією прикрашати зали, коридори і класи в національному дусі; для цього діти приносили до школи українські килими, плахти, рушники. Всі вітрини, класні оголошення, різні дитячі роботи, журнали, газети зазвичай оздоблювали національними візерунками, заставками, малюнками. Особливо ретельно прикрашали школу перед великими шкільними святами. Тоді вся школа ясно, голосно, виразно говорила кожному відвідувачеві, що вона українська школа, що в ній навчаються українські діти.

В лютому 1921 р. в житті гімназії відбулися суттєві зміни. Розгорталась радянська організація. Гімназію було перетворено в семирічну трудову школу імені Т. Шевченка. Володимир Федорович Дурдуківський з сумом зустрів цю звістку, бо був проти самої ідеї замість гімназій утворювати профшколи — вважав, що широка загальна освіта повинна бути обов'язковою передумовою успішної вже чисто професійної освіти. «Моє щире й гаряче побажання, побажання старого, відданого школі й дітям педагога, щоб поширили загальну освіту, щоб не робили дітей недоучками, передчасними професіоналами-спеціалістами без потрібного наукового ґрунту для широкого розуміння й переведення своїх завдань» [8, арк. 88].

Після реформи зі шкільної програми було вилючено французьку мову, а курс німецької мови значно скоротився. Хоча в основному внутрішнє життя школи не змінилось, але замість вільної роботи почалася прихована боротьба за збереження завойованих позицій.

Школа ім. Т.Г. Шевченка зберігала гуманітарний ухил. При вході до неї, як і раніше, висіло гасло — слова Шевченка: «Учіться, брати мої, думайте, читайте». Любов до Тараса і його творчості, як і раніше, виховував передусім В.Ф. Дурдуківський. «Їдьте, діти, в гості до свого тата і складіть йому привіт від його рідних дітей», — говорив він у напутньому слові учням школи, які відправлялися на екскурсію до Канева, на могилу Кобзаря [10, с. 40].

В 1920-ті рр. в школі В. Дурдуківського був створений «Музей дитячої творчості». Цей музей був єдиний не лише в Україні, а й в усьому СРСР. В музеї щороку бувало до тисячі відвідувачів не тільки з багатьох міст країни, а й з-за кордону. Тут побували, зокрема, нарком освіти Російської Федерації А.В. Луначарський, відомий німецький педагог Гейне, члени польського парламенту, делегації німецьких, французьких, американських, чеських педагогів та ін.

В гімназії працювало близько тридцяти різних дитячих клубних гуртків наукового, художнього і технічного характеру. В клубах вперше було введено дитяче самоврядування зі своїм статутом, завданнями, щоденниками роботи. З'явилось класне та загальношкільне самоврядування. Гімназія перша організувала дитячий кооператив і дала цінні зразки дитячої вільної творчої преси. Експериментальна робота провадилась за новими, тоді ще не випробуваними в звичайній класній роботі методами: творчо-ілюстративним, графічним, лабораторним, дослідницьким, екскурсійним, комплексним та ін.

Перша трудова школа ім. Т. Шевченка посіла вагоме місце серед усіх інших київських трудшкіл. Це місце визначалось не тільки її характером, але й роботою, педагогічним та ідейним впливом. Діяльність школи сприяла піднесенню самої ідеї української національної освіти, давала змогу обороняти її принципи практичні позиції.

За недовгий період існування гімназії-школи нею було накопичено великий педагогічний досвід роботи. Тому вирішено було підготувати і випустити збірник «З практики трудової

школи», в якому було обґрунтовано новаторські ідеї, що впроваджувалися в гімназії. Передбачалося ознайомити широку педагогічну громадськість з досвідом застосування системи самоврядування в учнівському колективі, а також проведення клубної роботи. Перша частина цієї збірки вийшла у 1923 р., а наступного року було надруковано другу її частину.

З кожним роком популярність школи зростала. Ще більше піднявся її авторитет як педагогічного і науково-методичного осередку з 1925/26 навчального року, коли школа почала діяти як дослідна школа при Науково-Педагогічній Комісії ВУАН. Методична, педагогічна, науково-дослідна робота педагогічного персоналу була поставлена на вищий науковий рівень.

На цей час В.Ф. Дурдуківський був уже досить зноюю і широковідомою постаттю в колах наукової та педагогічної інтелігенції, тому не минула непоміченою двадцять п'ята річниця його педагогічної діяльності. Журнал «Радянська освіта» надрукував статтю, присвячену ювілярові, в якій було висвітлено його нелегкий педагогічний шлях і подано належну оцінку його праці. «В.Ф. Дурдуківський належить до тієї групи старшої генерації українських педагогів, що вийшовши на життєвий шлях на початку ХХ століття, присвятили всі свої сили боротьбі та праці за нову школу на Україні і, здобувши у революції широкі можливості реалізувати, нарешті, свої ідеї, віддали свої знання та енергію на будівництво радянської школи. Поєднання безпосередньої педагогічної роботи, завжди самовідданої й талановитої, зі широю громадською роботою – ось шлях, що ним незмінно йшов у житті шановний ювіляр» [7, с. 54–55]. Так була оцінена його діяльність сучасниками – діяльність, яку згодом почнуть замовчувати та намагатись забути в зв'язку з таким мінливим та жорстоким перебігом історичних подій.

Катастрофа була зовсім близько. Через кілька років В. Дурдуківського заарештували у зв'язку із сфабрикованим процесом «Спілки визволення України». Разом з ним на лаву підсудних потрапила і велика кількість вчителів та учнів школи. Доля багатьох виявилась трагічною. Олександр Гребенецький, учитель географії, був засуджений до 5 років позбавлення волі з поразкою в правах на 2 роки. Микола Щепанюк, викладач релігії, був засланий в Темлаг, а в 1937 р. – розстріляний. Переслідувань і репресій зазнали Йосип Гермайзе, Григорій Холодний, Вадим Шарко, Андрій Заліський, Ніна Токаревська, Юрій Трезвинський. Викладач школи, талановитий художник Юхим Михайлів загинув на засланні. У 73-річному віці розстріляний Василь Липківський, «апостол українського релігійно-національного відродження» за характеристикою Агатангела Кримського. Режимом було знищено вчителя гімназії, талановитого математика Михайла Кравчука. До розстрілу в 1938 р. засуджено Григорія Холодного. На Соловках розстріляно Миколу Зерова. До справи «СВУ» було притягнуто вчительку французької мови Марію Прохорову (Тобілевич), яка, протестуючи проти репресій, 7 січня 1930 р. оголосила в тюрмі голодування. Після заслання в Сибір вона повернулася до Києва, але перед війною знову була ув'язнена. Учитель природознавства Володимир Вовчанівський заподіяв собі смерть. Зникли Оксана Степанишина та Домнікія Дудар. Марія Юркевич померла в еміграції. 16 січня 1938 р. був розстріляний і Володимир Дурдуківський. Школа залишилась без свого мозку. Уряд спрямував головний наступ на школу як колиску молодого українського громадянина, вирвавши з неї учителів-співробітників В. Дурдуківського. Школа обезкровилася, втратила своє самобутнє національне обличчя і стала звичайною радянською трудовою школою.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Пам'ять Биковні. Документи і матеріали. – К. : Рідний край, 2000 ; Репресії проти освітян Запоріжчини (За редакцією М.М. Окси). – Мелітополь, 2001 ; Клюєнко Д.М., Фурсенко Л.І. Освітняни Одещини – жертви репресій тоталітаризму / Д.М. Клюєнко, Л.І. Фурсенко. – Одеса, 1995 ; Ченцов В. Політичні репресії в Радянській Україні в 20-ті роки / В.Ченцов. – Тернопіль : Збруч, 2000 ; та ін.
2. Шульгіна-Іщук Н. До сторінок історії українського шкільництва (спогад) / Н. Шульгіна-Іщук // 125 років київської академічної традиції. 1861–1986. Збірник. – Нью-Йорк, 1993.
3. Нова рада. – 1918. – № 162. – 29 серпня – 11 вересня ; Вісті з української Центральної Ради у Києві. – 1917. – № 1. – 19 березня.
4. Хроніка // Вільна українська школа. – 1917. – № 2. – С. 113–114 ; Жученко М. Українське життя у Києві на світанку волі / М. Жученко // Літературно-науковий вісник. – 1917. – Т. 67.
5. Лихнова І., Скидан С. Народна освіта 1917–1920 років / І. Лихнова, С. Скидан // Український педагог Іван Стешенко. – К., 1994.
6. Юркевич Ю.Л. Спогади. Рукопис. Москва, 1977–1980 / Ю.Л. Юркевич. – З родинного архіву.
7. Іваниця Г. В.Ф. Дурдуківський (З нагоди 25-х роковин його діяльності) / Г. Іваниця // Радянська освіта. – 1926. – № 3.
8. Галузевий державний архів Служби безпеки України. – Спр. 67098. – Фп, т. 50.
9. Левитська Наталя [Спогади про «школу Дурдуківського»] / Н. Левитська // Зона. – 1998. – № 13.

10. Ревуцький В. По обрїю життя. Спогади / В. Ревуцький. – К. : Час, 1989.

Даниленко С.В. ШКОЛА В. ДУРДУКОВСКОГО В 1920-Х ГОДАХ

Раскрывается деятельность Первой украинской гимназии имени Т.Г. Шевченко, акцентируются особенности ее кадрового состава, идейной и научно-педагогической направленности. Обращается внимание на трагическую судьбу многих ее учителей и учеников в условиях оккупационного советского режима.

Ключевые слова: школа, украинская интеллигенция, национальное воспитание, советский режим, Первая украинская гимназия им. Т.Г. Шевченко, репрессии.

Danilenco S.V. SCHOOL OF V. DURDUKIVSKY IN THE 1920s

The article is devoted to the activity of the First Ukrainian T.G. Shevchenko gymnasium. Its personnel structure, ideas and science-educational trend are emphasized. Attention is paid to the tragic fate of teachers and pupils of this school in the time of Soviet occupation.

Keywords: school, Ukrainian intellectuals, national education, Soviet regime, First Ukrainian T. Shevchenko gymnasium, repressions.

УДК 94(477) „1920-1925” (043)

І.В. Мазур-Стукальська, А.В. Войнаровський

АНТИРЕЛІГІЙНА ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ

ПОЧАТКУ 20-х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ:

ФОРМИ ТА МЕТОДИ (НА ПРИКЛАДІ ГУБЕРНСЬКИХ МІСТ УКРАЇНИ)

В статті висвітлюється антирелігійна політика радянського керівництва в українських губернських центрах у 20-х рр. ХХ ст. Дана політика базувалась на запровадженні різноманітних форм боротьби з церквою та культивуванні в українському суспільстві наукового атеїзму.

Ключові слова: Церква, релігія, антирелігійна політика, тоталітарна держава.

В 20-х рр. ХХ ст. на фоні утвердження та посилення більшовиків в українському суспільстві розгорнувся процес планомірного наступу нової влади на Церкву як на опонента у боротьбі за суспільний вплив та пережиток старого ладу. Віра та церква слугували народу засобом самовираження, місцем усвідомлення свого життєвого призначення та діянь на благо Господа, країни й родини, а також приналежності до певної спільноти зі збереженням її традицій та національного характеру.

Метою означеної статті є спроба авторів висвітлити процеси, що супроводжували політику більшовицького керівництва проти Церкви та релігії в межах запропонованих хронологічних рамок на прикладі губернських міст України.

Процеси «відокремлення Церкви від держави» упродовж 20-х рр. ХХ ст. привертали увагу таких дослідників, як О. Демиденко, Н. Семенко, В. Силантьєв, С. Кульчицький та ін., проте системний аналіз питання розгортання форм та методів антирелігійної кампанії в губернських містах України відсутній.

Вивчення конкретних актів державних установ 20-х рр., не кажучи вже про пізніші часи, вимагає істотного перегляду значення цих декретів у конфесійній політиці більшовицької влади. Треба мати на увазі, що вона була вкрай ідеологізованою, а тому й нетерпимою до інших поглядів на світ. Фанатична ворожість комунізму до будь-якої релігії, на думку М.А. Бердяєва, не випадкова, оскільки він сам прагнув стати релігією і надати нового сенсу людському життю [2, с. 130].

Більшовики спрямовували на народні маси шквал атеїстичної пропаганди та антицерковної практики. В будованій більшовиками тоталітарній державі не залишалося місця для релігії та Церкви. Ліквідуючи церковні громади й знищуючи храми, компартійно-радянські функціонери не могли знищити релігійного життя. Більш успішним виявилось насадження «наукового атеїзму» серед молоді та дітей. Поступово стало формуватися покоління радянських людей, позбавлене в основній своїй масі віри у Бога [3, с. 104].

Якщо проаналізувати антирелігійний рух в Україні в першій половині 20-х рр., то, на думку Т.Л. Семенка, можна виділити в ньому два періоди. Перший період згаданий дослідник називає стихійним і агітаційним, оскільки він характеризується недостатньою організованістю,